

Mitologiniai vietovardžiai kaip slavų etnogenezės bei seniausios istorijos rekonstrukcijos šaltinis

VIAČESLAVAS IVANOVAS,
VLADIMIRAS TOPOROVAS

Vienu iš gana reikšmingų ir anksčiau iš esmės nepanaudotų šaltinių ankstyvosios slavų istorijos rekonstrukcijai reikia laikyti pagrindinių kraštovaizdžio elementų (kalnų, upių, miestų bei pan.) pavadinimus ir su tomis vietomis susijusių mitinių herojų vardus. Ankstyviausios epochos pavadinimai priklauso dviem arealams: teritorijai tarp Dono rytuose ir Karpatų bei Dunojaus vakaruose ir sričiai, plytinčiai į šiaurės vakarus nuo nurodytosios. Į šią teritoriją galima žiūrėti kaip į savotišką sceną, kurioje rutuliojosi mito scenarijus, daug kuo neatskiriamas nuo smarkiai sumitologintos ankstyvosios istorinės tradicijos.

Nors apskritai susidaro neabejotinai mitinio pobūdžio paveikslas, mitinių ženklų sekose galima išvelgti nuorodų į realiai egzistavusius denotatus (konkrečius kalnai, upės, gyvenvietės, istoriniai personažai) ir tiesiog į realų erdvėlaikį, nustatantį mitinio pasakojimo chronotopiją. Tyrinėjant su tema susijusią mitinių geografinių pavadinimų medžiagą, nuolat tenka susidurti su vieno ir to paties pagrindinio mito apie Griausmavaldžio kovą su jo priešininku (smulkiai išnagri-

nėto specialioje monografijoje¹) vis naujomis realizacijomis. Turima omeny pasikartojantys pagrindinio mito schemas pritaikymai vis naujose teritorijose, kuriose slinkdamiesi atsidurdavo slavai. Pirminiai apeliatyvai, žymėję kraštovaizdžio elementus, įtraukiant juos į konkretų lokalinį mito variantą, būdavo paverčiami tikriniais vardais, kurie ir sudarė pagrindą kitiems, jau visai mokslinio pobūdžio istoriniams-geografiniams, aprašymams. Gali iškilti tam tikrų sunkumų, nes pirminis apeliatyvinis tikrinio vardo pobūdis gali būti pamirštas arba pritaikytas skirtingiems denotatams (kas itin akivaizdu kai kurių slavų genčių bei kraštų pavadinimų atveju).

Pagrindinė mito schema išliko beveik nepakitusi tuo pavidalu, kuriuo buvo aprašyta Dnepro bei Dnepro slenksčių dangiška kilmė, ir rytų slavų tradicijoje žinoma bent keletu variantų. Pagrindiniai personažai čia pasirodo kaip Slibinas (*Змеї*), niokojęs kraštą ir reikalavęs sau duoklės žmonių aukų, ir jo priešininkas Kalvis (arba du kalviai), kuris išgelbsti žmones ir Kijevo miestą nuo Slibino, o patį Slibiną pažaboja į jungą ir priverčia išarti *Slibino pylimą* (*Змиев вал*). Iš mito apie *Slibino pylimą* variantų įdomiausias tas, kuriame pažabotasis didysis Slibinas vis prašėsi pagirdomas iš Dnepro, o Kalvis, *Dievo kalvelis* (*Божий коваль*), vis ginė jį, kol pasiekė Juodąją jūrą, kur leido Slibinui atsigeriti ligi valiai². Šiame variante kalbama apie visos Ukrainos („kazokų tautos“) išgelbėjimą, o štai kitame ukrainietiškame variante, užrašytame tuo pat metu, minimas Kijevas: *І був коло Києва змій і кожного году посилали йому дань: давали або молодого парубка, або дівчину* (Ir buvo

¹ Иванов, В. В., Топоров, В. Н. *Исследования в области славянских древностей*, Москва, 1974.

² Максимович, М. А. *Дни и месяцы украинского селянина II. Русская беседа I*, 1856, 74.

prie Kijevo slibinas, ir kasmet mokėjo jam duoklę: atiduodavo arba jauną bernelį, arba mergele)³. Su šiuo variantu savo pradžia sutampa analogiška pasaka, užrašyta Tambovo gubernijoje:

Около Киева проявился змей, брал он с народа поборы немалые: с каждого двора по красной девке... (Prie Kijevo pasirodė slibinas, ėmė jis nuo žmonių nemenką duoklę: iš kiekvieno kiemo po gražią mergele...)⁴. Pastarojo varianto senumą liudija tai, kad herojus čia yra Nikita Odminys (*Кожемяка*), kuris, pamatęs, jog pas jį atėjo pats caras, perplėšė dvylika odų. Tas pats epizodas yra išlikęs ir metraštyje, kur aprašomas galiūnas odminys, galintis perplėšti odą⁵. Kunigaikščiui Vladimirui surengus Odminio jėgos išbandymą, tasai *пoxвати быка за бокъ и вынл кожу с масы* (pačiupo ranka jautį už šono ir nudyrė odą nuo mėsos). Paskui kunigaikštis pasiunčia jį susigrumti su pečenegu, ir Odminys jį įveikia. Epizodas baigiasi miesto Perejaslavlio įkūrimu rusų pergalės prieš pečenegus vietoje. Junginys *мънуицю оуслие* (minantis odą) paaiškina ir Jano Usmošvecio (*Ян Усмошвец*), 1004 metais Vladimiro pasiūsto prieš pečenegus (*Nikono metraštis*, 1512), vardą. Sulig pastarąja metraščio žinia, Janas Usmošvecas su pečenegais kaunasi drauge su Aleksandru Popovičium, o tai patvirtina metraščio pasakojimo schemos tapatumą bylinų siužetui, kur su Slibinu (Tugarinu Zmejevičiumi, Zmejumi Gorynyčiumi arba Gorynčiščiumi) kaunasi Kijevo karžygiai: Alioša Popovičius, Dobrynia Nikitičius (plg. Nikitą Odminį pasakoje). Kitose to paties kovos su slibinu siu-

³ Кулиш, П. *Записки о Южной Руси*, Санкт-Петербург, 1856–1857, 27.

⁴ *Русские народные сказки А. Н. Афанасьева* I, Москва, 1957, 327 (Nr. 148), žg. 495 V. Propro paaiškinimus.

⁵ *Полное собрание русских летописей* I: Лаврентьевская летопись. Москва, 1962, 124 (992 m.).

žeto pasakose jis tebesiejamas su Juodąja jūra, plg.: *Пошли они путем-дорогою, приходят к Черному морю, в море клохчет гад „Ėjo jie keliais takeliais, priėjo Juodąją jūrą, o jūroje žiaugčioja šliužas“*⁶; *они пошли в такие места – в змеиные края, где выезжают из Черного моря три змея (jie nukeliavo į tokias vietas – slibinų kraštus, kur iš Juodosios jūros išlipa trys slibinai); шел, шел и догнал братьев близ Черного моря у калинового моста; у того моста столб стоит, на столбе написано, что тут выезжают три змея (ėjo ėjo ir pavijo brolius prie Juodosios jūros ties putino tiltu; o prie to tilto stulpas stovi, o ant stulpo parašyta, kad čia išlipa trys slibinai)*⁷.

Trečiojoje šio ciklo pasakoje, kur siužetas ypač ryškus, bet nelokaluotas, kovos su slibinu herojaus vardas yra Ivanas Popialovas (*Попьялов*) (plg. su vakarų slavų vardu Janas). Pasakos pradžioje ir pabaigoje jis skirtingai įprasminamas pagal liaudies etimologiją: *Ён двенадцать лет лежав у попяле, вопасля таго встав из попялу и як стряхнувся, дак из яго злятало шесть пудов попялу* (Jis dvylika metų gulėjo pelenuose, o paskui stojo iš pelenų ir kad pasipurtytys, tai šeši pundai pelenų nuo jo nulėkė)⁸; *Убивши змеиху, спалили и попял по ветру рассыпали* (Užmušę slibinienę sudegino ir pelenus pavėjui išbarstė)⁹. Personažą panašiu vardu galima rekonstruoti ir lenkų mitinėje tradicijoje, tiesiogiai tęsiamoje ankstyvosios is-

⁶ *Русские народные сказки А. Н. Афанасьева* I, Москва, 1957, 327 (Nr. 148), žr. 495 V. Проппo paaiškinimus.

⁷ Ten pat, 269.

⁸ Ten pat, 264 (Nr. 135, užrašyta Briansko gubernijoje). Plg. ukrainų pasaką apie Jemelį, kur herojų sakoma sėdinti на п'яцу в попіль „ant krosnies pelenuose“: Казаки та оповідання з Подділья в записях 1850–1860-х рр., I–II, 3 предмовою акад. А. М. Лободы, Упорядкував М. Левченко, у Києві, 1928 (toliau sutrumpintai: Левченко), 491.

⁹ *Русские народные сказки А. Н. Афанасьева* I, 267.

torinės tradicijos. Gniezno kunigaikštis vardu *Popiel*, pasirodantis kaip neigiamas personažas, įžeidęs du svetimšalius svečius, Kotyškos vaikaitis išvarytas iš kunigaikštystės ir mirtinai užgraužtas pelių, sekusių jį iki pat salos, kurioje jis mėgino nuo jų išsigelbėti (plg. žinomą siužetą apie vyskupą Gatoną)¹⁰. Lenkų legendos apie Popelį palyginimas su pasaka apie Ivaną Popialovą atrodo įtikinamas ne tik dėl vardų panašumo, bet ir dėl abiejų personažų priklausymo panašiai siužetinei schemai, kurioje jiedu užima priešingas vietas. Ši pozicijų priešprieša pasireiškia ir detalėmis, kurios savaimė gana iškalbingos. Taip *Kotyškos*¹¹ palikuonims priešpriešinamo ir pelių užgraužto Popelio motyvui pasakoje apie Ivaną Popialovą atitinka herojaus pasivertimo katinu motyvas (norėdamas pasiklausyti slibinės pokalbio su slibinaitėmis, kurias nugali, kaip Kotyškos vaikaitis Popelį, jis *зrabився катом* (pasivertė katinu)).

Tas pats herojaus pasivertimo katinu motyvas žinomas ir visų rytų slavų pasakų cikle apie Ivaną (paprastai „Kalės vaiką“, ar „Kalaitį“ – *Иван Сучич*, nors kartais „valstiečių vaiką“ – *Иван крестьянский сын*): pasivertęs katinu (kartais apsimetęs katino, kurį pats papjauna, kailiuku) arba kate jis pasiklauso su slibinu susijusių moteriškų personažų – slibino žmonių arba seserų ir slibino

¹⁰ Potkański, K. *Podanie o Popielu I Piaście, Lechici, Polanie*, Polska, Warszawa, 1965, 414–438; Ślaski, K. *Wątki historyczne w podaniach o początkach Polski*, Poznań, 1968. Dėl tolesnio aiškinimo reikia pasakyti, kad pagal *Didžiosios Lenkijos kroniką (Monumenta Poloniae Historicae, II, 510 ir t.)*, Popelio giminė šliejama prie Lenkijos pietų – Vislica, Krokuva: Labuda, G. *Źródła, sagi i legendy do najdawniejszych dziejów Polski*, Warszawa, 1960, 249–263.

¹¹ Dėl legendinio lenkų kunigaikščio Kotyškos vardo etimologijos plg. IX amžiaus Panonijos kunigaikščio Kocelo vardą, irgi siejamą su kate (iš *Косьль vakarų slavų *koca < *kotja „katė“): Stanislav J. Kocel', *Slovenská řeč*, 1950, 15, p. 165 ir t.

motinos¹² arba Babos Jagos – pokalbio. Kai kuriose iš šių pasakų „Katinas“ atlieka dvigubą funkciją – jis ir Slibino įsikūnijimas arba pagalbininkas, ir slibino Nugalėtojas. Abi šios funkcijos susijungia pasakoje apie Voliā Volovičią, kuris po kiekvienos kovos su Slibinu sutinka „Katiną išverstaakį“ (*Котище, вытращи глазища*), grasinantį jį suėsti. Herojus užmuša katiną, užsimeta jo kailį ir taip, apsimetęs „Katinu“, įeina pas Babą Jaga¹³.

Slibino Nugalėtojo, pasivertusio katinu, įvaizdis yra archajiškas ir universalus (plg. Ra katino pavidalu Senovės Egipte, nugalintį Angį prie sikomoro medžio¹⁴).

¹² *Русские народные сказки А. Н. Афанасьева* I, Nr. 138, 289; Чубинский, П. П. *Труды этнографичеcko-статистической экспедиции в Западнопыцкий край* I: Сказки мифические, Санкт-Петербург, 1873, 69; Левченко, р. 477; Романов Е. Р. *Белорусский сборник*, т. I, вып. III, Витебск, 1887, 15. Be „Kalės vaiko“, šio tipo pasakose herojus gali būti ir Katino ar Katės vaikas, pavyzdžiui, *Иван – Кошкин сын: Великорусские сказки в записях И. А. Худякова* 6, Ленинград, 1964; *Сказки Ф. П. Господарева* 18, Петрозаводск, 1941. Plg. ir herojaus pravardžiavimą Katinu kitų pasakų standartinėse formulėse (kaip kad *Ком тут был и молоко пил „Čia buvo katinas ir piena gėrė“* bei pan.).

¹³ *Сборник великорусских сказок Архива Русского Географического общества* I, 150 исд. А. М. Смирнов, Москва, 1917, 430–434. Šioje pasakoje veikia „Katinas Katinaitis“ (*Ком Котович*) Ivano Caraičio ir Volo Volovičiaus brolis, o pasakos pabaigoje jie tarpusavyje pasidalija karalystę. *Pasakos apie žiedą iš dvylikos vijų* (Афанасьев, Nr. 566) tipo pasakose katinas arba katė gali būti vienu iš pagrindinių herojaus pagalbininkų.

¹⁴ Turima omeny *Mirusiųų knyga* (17 sk.): „Aš tas didysis katinas, grūmėsis prie ‘išd (sikomoro) medžio Heliopolyje kautynių naktį, tas, sergėjęs kaltuosius visavaldžio dievų sunaikinimo dieną. Kas tai? Didysis katinas, grūmėsis prie ‘išd medžio Heliopolyje, tai patsai Ra“ (*Urkunden des ägyptischen Altertums*, Herausgegeben von G. Steindorff, Abt. V., Leipzig, 50, 22 dalis). Atitinkamas paveikslas „vaizduoja ryškiai rusvą katiną, dideliu peiliu rėžiantį angiai galvą“ (Матье, М. Э. *Древнеегипетские мифы*, Москва–Ленинград, 1956, 35, 36 ir pav. 15). Medis ‘išd šiame tekste suvokiamas kaip Pasaulio medis: Kees H. *Der Götterglaube im alten Ägypten*, Berlin, 1956, 232, taip pat plg. 35, 36 (kur nurodomi ir kiti paraleliniai tekstai, tarp jų devynioliktosios dinastijos), 82 (apie Ra su katino galva atvaiz-

Tokią pačią šio įvaizdžio inversiją aptinkame ir lietuviškuose tekstuose: *Velnius, slėpdamasis nuo Perkūno, pasiverčia kate; Nuo Perkūno norėdamas pasislėpti, velnius pasiverčia kate*¹⁵. Pagrindinė opozicija tarp Slibino nugalėtojo ir Slibino per transformaciją „katė–pelės“ parodyta ritualuose bei jų pasikeitimuose pavidaluose – vaikų žaidimuose, pavyzdžiui, gūžynėse (*жмурки*), kuriose, kaip ir lenkų legendoje apie Mieškos iš Kotyškos giminės aklumą pirmaisiais septyniais jo gyvenimo metais (plg. kačiukų aklumą pirmąją savaitę nuo gimimo), ši transformacija susijusi su aklumo motyvu; taip pat plg. žodžio *пенель, понель* (pelenai) vartojimą tame kontekste, kur kalbama apie aklumą, apie komunikaciją bei palaiminimą ir t. t.

Lenkų legendos palyginimas su pasaka iš Briansko apylinkių tampa dar aki-vaizdesnis, atsižvelgus į tarpinę grandį tarp jų – baltarusių pasaką *Vas'ka Peleniukas* (*Васька-Папелышка*)¹⁶ su visiškai aiškiu karžygio Vas'kos Peleniuko kovos

dą iš Luvro), 482 (analogiškas dangaus deivės–angies nugalėtojos atvaizdas). Dėl medžio simbolikos plg. nugalėtas gyvatės dukteris obels ir obuolių pavidalu pasakoje apie Ivaną Popialovą. Motyvas su neigiamo personažo vaikais gyvatukų pavidalu (plg. Gniezną ir Slibiną su slibinaičiais lizde užkalbėjimuose), taip pat pelių ir kt. pavidalais sujungia įvairius pagrindinio mito variantus, kuriuose įmanomos ir atitinkamos Griausmavaldžio vaikų transformacijos.

¹⁵ Balys, J. Perkūnas lietuvių liaudies tikėjimuose. – *Tautosakos darbai* III, Kaunas, 1936, 157, Nr. 127 ir 129. Apie vaikų žaidimą *Katė ir pelytės*, kilme siekiantį kalbamo tipo ritualinius vaizdinius, žr.: Покровский, Е. А. (*Детские игры, преимущественно русские (в связи с историей, этнографией, педагогикой и гигиеной)*), Москва, 1887, 194–195.

¹⁶ *Чарадзеинныя казкі I* (Беларуская народная творчасць), Мінск, 1973, 171–179, Nr. 16, užrašė E. Romanovas. Taip pat plg.: Романов, Е. Р. *Баларусский сборник*, III. Витебск, 1887, Nr. 36 (*Попелышка*, pasakoje veikia Griaustinis). Kitas baltarusių bei ukrainiečių pasakas, minintis Ivaną Peleniuką, žr.: Шейн, П. В. *Материалы для изучения быта и языка русского населения Северо-Западного Края II*, Санкт-Петербург, 1893, 62–65, Nr. 30. Pasakų

su slibinu (vardu *Паганы Цмок* (Bjaurusis Smakas)) siužetu (karžygys dar susijęs su kitais karžygiais, vardu *Гарын-багатыр* (Karžygys Kalnas), *Дубин-багатыр* (Karžygys Ažuolas) ir *Камін-багатыр* (Karžygys Akmuo)); jai pasaka susisieja su daugybe kitų AT 301 tipo rytų slavų pasakų, kuriuose veikia *Горыня* (Kalninis), *Дубыня* „Ažuolinis“ ir *Усыня*).

Rytų slavų pasakos su herojumi vyrišku vardu, etimologiškai susijusiu su pelenais¹⁷, turi paralelių kitose tradicijose. Šiuo atžvilgiu reikšmingas gali būti, viena vertus, herojus, vardu *Petru Pepélea*, rumunų „Arkliuko Kupriuko“ tipo pasakoje (pridūrus nuotaką), o kita vertus, visuose Balkanuose žinomas Pelenės funkcijas atliekantis moteriškas personažas, kurio vardas bulgarų bei rumunų kalbose padarytas iš to paties pelenus žyminčio slavų žodžio, o kitose Balkanų kalbose turi atitinkamą vidinę formą: bulgarų *Мара-Пенеляшка*, rumunų *Pipelcuța* (kitaip *Cenușerea*, t. y. „Pelenė“), albanų *Maro-Përhitura* (alb. *hi* – „pelenai“), naujosios graikų *ἡ Σταχτοπούτα* („Namisėda“ – plg. *στάχτη* „pelenai“). Atsižvelgiant į persakytą lenkų legendą, reikšminga tai, kad Pelenės motyvas susisieja su pe-

su veikėju, vardu *Иван Попялов*, *Коршбуры Попелюх*, motyvų analizę žr.: Потребня, А. А. Этимологические заметки 15: Слепород, ślepy Mazur, Сучич, *К истории звуков русского языка*, III: *Этимологические и другие заметки*. Варшава, 1881, 75 ir t. Ten pat išnagrinėtas kalės vaiko (*Сучич*) arba katyčio (*Кошкин*) motyvas ryšium su aklumu gimus (68–83), taip pat nurodytas viso šio ciklo ryšys su motyvu apie slibinienę, įjungtą į jungtą ir ariančią vagą ligi Dnepro (78). A. Potebnia pažymi (79), kad „XVII amžiaus pasaka apie karžygio gimimą iš sudegintos karžygio galvos pelenų“ buvo susieta su Semionu Palijumi.

¹⁷ Tą patį tipą, matyt, atspindi pagrindinio herojaus pagalbininkas, vardu *Матюша Пепельной* „Mataušas Peleninis“, žr.: *Сказки и песни Вологодской области*, составили С. И. Минц и Н. И. Савушка, под ред. Э. В. Померанцевой и С. В. Викулова, Вологда, 1955, Nr. 14; *Сказки М. М. Коргуева*, запись вsupительная статья и комментарии А. Н. Нечаева, I–II, Петрозаводск, 1939, Nr. 22.

lių motyvų (rumunų tautosakoje *Cenușerea* pasirodo šv. Paraskevos [pažodžiui *Penktadienės*] namuose, o ši susijusi su pelėmis; plg. bulgarų „Pelių dieną“, siejama su šv. Petka [*Penktadiene*]¹⁸), taip pat rumunų liaudies medicinoje aklumui gydyti naudojamus sudegintos pelės pelenus (XVIII amžiaus rankraštyje)¹⁹, plg. ir duomenis apie pelės ryšį su perkūnija.

Kitas įdomus baltarusių pasakos apie Vas'ką Peleniuką motyvų sutapimas su mitu apie Griausmavaldį-Kalvį aptinkamas epizode, kur herojus iš tėvo gauna vėzdą, specialiai jam padirbtą kalvių. Archajiškiausiame mito apie Dnepro ir jo slenksčių kilmę variante herojus pasirodo kaip dieviškas Kalvis (arba du dieviškieji dvyniai, atliekantys tą pačią funkciją), kurį galima kildinti iš senosios indo-europiečių tradicijos. Be tų šio mito atspindžių iš Ukrainos, kurie jau anksčiau buvo pasitelkti rekonstrukcijai²⁰, jis veikia ir kituose ukrainiečių bei kitų rytų slavų

¹⁸ Kitas paraleles žr.: Сумцов, Н. Ф. Мышь в народной словесности. – *Этимологическое обозрение*, 1981, Nr. 1, 49–94; taip pat plg. tolimesnes paraleles: Apolono Smintėjaus (Pelių Apolono) ir su pelėmis susijusio Asklepijo motyvus.

¹⁹ Simache, N., Stănică, V. Un izvor etnografic interesant. *Revista de etnografie și folclor*, 1966, XI, Nr. 3, 296. Dėl tipologinės pelenų reikšmės žr.: Lévi-Strauss, C. *Mythologiques II: Du miel aux cendres*, Paris, 1966.

²⁰ Потебня, А. А. О мифическом значении некоторых обрядов и поверий. *Чтения в Императорском Обществе истории и древностей российских*, Москва, 1865, II, 121 ir t., III, 8–15 (tame pačiame Potebnio darbe žr. ir apie pelių motyvą); Миллер, В. С. *Очерки арийской мифологии в связи с древнейшей культурой I: Асвины-диоскуры*, Москва, 1876, 162, 278–291; Иванов, В. В., Топоров, В. Н. Этимологическое исследование семантически ограниченных групп лексики в связи с проблемой реконструкции праславянских текстов. – *Славянское языкознание*, Москва, 1973, 151–159; Иванов, В. В., Топоров, В. Н. Проблема функции кузнеца в свете семантической типологии культур. – *Материалы всесоюзного симпозиума по вторичным моделирующим системам I (5)*, Тарту, 1974, 87–90. Prie pastarajame darbe nurodytų tipologinių paralelių, ypač plg. reikšmingas analogijas su liežuviais, kurį slavų mite slibinas iškiša pro kalvės duris, o tuo pasinaudoję kalviai sugriebia

variantuose, kur kalviai gali būti pristatyti kaip Kalvelis (Коваль) ar Dievo Kalvelis (Божественный Коваль), Kuz'ma ir Demjanas arba kalvis Saliamonas, padedantis herojui Ivanui Kalės Vaikui, kuris pas juos kalvėje slapstosi nuo Slibino. Slibinas šiose pasakose (bei jų tipologinėse paralelėse) dažnai pasirodo kaip moteriškas

ši savo įrankiais: Köves, Th. La coutume de la langue tirée chez les Gaulois. – *Latomus*, 17, 1958, 212–239 (keltų medžiaga iškalbinga ir dėl paties kalvio motyvo analogijų, ypač dieviško kalvio slibino nugalėtojo, susijusio su šunimi). Prie tipologijų taip pat plg.: Salmony, A. *Antler and Tongue, an essay on ancient Chinese symbolism and its implication*, Ascona, 1954 (= *Artibus Asiae*, suppl. 13); plg. recenziją šiai monografijai: Hentze, C. *Anthropos*, 1955, 50, 453–457, taip pat dėl senovės kinų *dīāt, senovės tibetiečių *dlag* „liežuvis“ etimologijos: Simon, W. *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 34, 1973, 1-a dalis; Lips, E. Bemerkungen zu einigen Stücken von der nordwestamerikanischen Nordwestküste. *Jahrbuch des Museums für Völkerkunde zu Leipzig*, 14, Berlin, 1955, 10–30; Vjada, L., recenzija knygai: Himmelhaber, H., Die Dan U. leidinyje *Afrika und Übersee* 45, 1962, 4, 310; Shungshen, Ling. Human figures with protruding tongue. *Bulletin of the Institute of Ethnology*, 2, Academia Sinica, 1956; Badner, M. The protruding tongue and related motifs in the art styles of the American Northwest Coast, New Zealand and China. – *Wiener Beiträge zur Kulturgeschichte und Linguistik*, 15, Wien, 1966; Lévi-Strauss, C. *La voie des masques* II, Genėve, 1975, 93–95. Visiškai šios simbolikos sutapimas visame Ramiojo vandenyno areale leidžia užduoti klausimą apie labai seną iškišto liežuvio motyvo difuziją. Palyginimui su slavų mitu ypač įdomus C. Lévi-Strausso nustatytas ryšys tarp šiuo simboliu pasižyminčių kaukių ir seniausiosios „vario ideologijos“, t. y. su kalvyste susijusių vaizdinių. Apie karaliaus ir karalienės liežuvių (geležinių) paminėjimus senovės hetitų ankstyvajame rituale žr.: Otten, H., Souček, V. *Ein althetitisches Ritual für das Königspaar* (= Studien zu den Bogazköy-Texten, Heft 8), Wiesbaden, 1969, 11–17, 20–21 (Vs I 18: *la-a-la-an* AN. BAR-as „liežuvis iš geležies“). Dėl senovės Egipto vaizdinių apie liežuvį (*ns*) tiek kaip organą, tiek abstraktesne prasme, išvedama iš pirmosios (plg. egiptiečių įsivaizdavimą kalbų skirtumų pagrindu esant fizinius skirtumus ir tipologinę paralelę rusų *немец* „vokietis“ etimologijai < „nebylys“), žr.: Sauneron, S. La différenciation des langages d'après la tradition égyptienne. – *Bulletin de l'Institut français d'archéologie orientale*, LX, Le Cai-re, 1960, 31–39 (ten ir tolesnė egiptologinė klausimo literatūra, gana reikšminga ankstyvųjų lingvistinių klausimų tyrimui).

personažas: Slibino močia, Gyvatė, Jaga, Baba-Juga²¹. Mito variantuose iš Ukrainos Dnepro vagą ir Slibino pylimą kituose rytų slavų variantuose atitinka arba ligi jūros išarta vaga, arba „lig pat jūros išvaryta ežia“.

Grįžtant prie ukrainietiško mito varianto, reikia atkreipti dėmesį, jog vienas iš kalnagūbrių išilgai Dnepro krantų pavadinimo *Змиев вал* (Slibino pylimas) dėmenų yra *вал* (pylimas), kilęs iš šaknies **vel-/ *vol-*, kuria pagrindiniame mite žymimas herojaus priešininkas²² (plg. slavų Velesą, Volosą ir kt.). Ta pati šaknis aptinkama ir paskutinio bei itin akmeningo Dnepro slenksčio pavadinime *Βουλνηπράχ*, paminėtame Konstantino VII Purpurinio. Šis pavadinimas, atitinkantis skandinaviškąjį *βαοφόρος*, kurio antrasis dėmuo siejamas su švedų *bora* „iškiluma, krantas, uola“²³, aiškinamas kaip *vol-ънъ (vbl-ънъ) pragъ*. Nustatant šį pavadinimą yrač įdomus kitas to paties slenksčio pavadinimas *Гадючий*²⁴ „Angies“. Šiame kontekste iškalbingas ir

²¹ Романов, Е. Р. *Белорусский сборник IV*, Могилев, 1906, 15, past.; Сказки, пословицы и т. п., записанные в Екатеринославской и Харьковской губернии И. И. Манжупою. *Сборник Харьковского историко-филологического общества II*, вып. 2, Харьков, 1890, 24–26; Чубинский, П. П. *Мин. веик.*, 68, 69; Левченко, р. 477; *Сказки и легенды пушкинских мест, записи 1927–1949 гг.*, записи на местах, наблюдения и исследования Б. И. Чернышева, подготовлено к изданию Н. П. Гринковой и Н. Т. Панченко Москва–Ленинград, 1950, 2.

²² Ivanov, V. V., Toporov, V. N. A Comparative Study of the Group of Baltic Mythological Terms from the Root **vel-*. – *Baltistica IX/1*, 1973, 15–28. Palyginus tame pačiame darbe minimu ypatingu, iš tos pat šaknies padarytu baltų (o gal ir slavų) kalbose kaulo pavadinimu gana įdomus atrodo junginys *волотова кость* „Voloto kaulas“, pirmąsyk išnagrinėtas darbe: Потебня, А. А. *Этимологические заметки*. – *Живая старина* 1891, III (ten pat žr. hipotezė, sugretinančią *волот*, sen. Indų *vṛtra*-ir atitinkamą grupę baltiškų žodžių).

²³ Falk, K.-O. Dneproforsarnas namn I Kejsar Konstantin VII Porfyrogenetos' „De administrando Imperio“. *Lunds Universitets Årsskrift*, N.F., Avd. 1, 46, Nr. 4, Lund, 1951, 13, 15, 55 ir t. t.

²⁴ Rudnytskyi, S. *Ukraina: Land und Folk*, Wien, 1916, 87.

pirmojo slenksčio pavadinimas *ἐστωπῆ*, Falko interpretuojamas kaip *Ustupi*²⁵ (nuo **stap*-seniausiaja reikšme „apriboti, užstoti, užkardyti“).

Šio slenksčio pavadinimo ryšį su pirmykšte pagrindinio mito frazeologija galima patvirtinti palyginimais su baltų kalbomis. Lietuvių pasakoje sesuo, eidama pas savo devynis brolius, pakeliui susiduria su devyngalviu slibinu, užtvėrusiu jai kelią: *ir tadu devyniagalvis jai ažustupi kelią*²⁶. Pats Slibino, užtvėrusio kelią vaisinantiems vandenims, motyvas, kaip ir jų išlaisvinimo, nugalėjus Slibiną, motyvas priklauso pagrindinio mito branduoliui, atspindinčiam ir baltarusių pasakoje apie Iljušką, valantį Dunojų (variantas – Desną), ir bulgarų dainose apie upes, tekančias šv. Jurgio dėka. Gana artimą slaviškajam variantą liudija ir vedų mitas apie vandenį sulaikiusį demoną Vritrą, kurio pats vardas (*vṛtra-*) reiškia „užvarta“, „slenkstis“ (plg. artimą jam demoną, vardu *Vala*, iš **uel-*, su kuriuo galima palyginti minėtus *vol-ьнъ pragъ, Змиев вал*). Būdinga tai, kad Vritros motinos vardas *Dānu* sutampa su „tėkmės“ pavadinimu ir kartais pritakomas arba pačiam Vritrai, arba kitiems septyniems Slibinams, kuriuos užmuša Griausmavaldis Indra. Skaičius septyni yra mitinių aprašymų konstanta, kurią atspindi ir septyni Dnepro slenksčiai senojoje tradicijoje.

Reikia priminti, jog pats Dnepro pavadinimas (sen. rusų *Днѣпръ*) sudarytas iš dviejų dėmenų: pirmojo, giminiško su sen. indų *Dānu* (Vritros motina, „tėkmė“), avestos *dānu* „tėkmė, upė“, priešiškos genties pavadinimu *Dānu*; ir antrojo, kilusio iš apvaisinimo idėją išreiškiančio ide. **iebh-*. Kadangi pastarasis elementas

²⁵ Falk, K.-O. Min. veik., 83–92.

²⁶ Топоров, В. Н. Об одном локальном варианте основного мифа (Dieveniškės). *Материалы Всесоюзного симпозиума по вторичным моделирующим системам*, 1 (5) Тарту, 1974, 36.

interpretuojamas kaip trakiškas²⁷, įdomu būtų palyginti jį su spėjamu skoliniu iš ilyrų²⁸ ζέφυρος „vėjas“ (pas Homerą Mažajoje Azijoje) – mitiniu Vėjo-žirgo Zefyro vardu, atsižvelgiant į graikišką vyrišką vardą iš Piloso ze-pu₂-ro, moteriškus etninius epitetus ze-pu₂-ra₃, ze-pu₂-ra-o = Zepurāōn (dgs. kilm.) „Zefirijos moterų“ (senasis Halikarnasas Mažajoje Azijoje, pasak Strabono, XIV.659)²⁹. Palyginimui su Dnepro vardu čia reikšminga tai, kad geografinių objektų įvardijimo tokiu pagrindu principas paliudytas jau II tūkstantmetyje pr. Kr. Neatmestina, kad panašių žodžių darybos pavyzdžių galima aptikti ir būtent slavų kalboje. Atsižvelgiant į Dnepro pavadinimo pirmojo dėmens indoiranėniškąsias paraleles, įsidėmėtina jo kaip tik moteriškoji personifikacija *Ненра Королевична* (Karalaitė *Непра*) – plg. Vritros motiną *Dānu*³⁰. Moteriškas personažas su ta pačia funkcija pasirodo ir tokiuose tipologiškai artimuose mituose kaip ketų pasakojimas apie išvartą iš dangaus Griausmavaldžio žmoną, vardu Chošedēm, kurios septyni

²⁷ Трубачев, О. Н. *Названия рек Правобережной Украины*, Москва, 1968, 241 ir t.

²⁸ Bonfante, G. Gli elementi illirici nella mitologia greca. – *Archivio glottologico italiano*, LIII. Firenze, 1968, 99, 100; ten pat žr. ir apie ilyrišką Tindarėjo tėvo vardą Οἶβαλος, nors jis aiškinamas ir kaip pačių graikų žodis: Nagy, G. *Greek Dialects and the Transformation of an Indo-European Process*, Cambridge, 1970, 149, past. 186.

²⁹ Žr.: Ventris, M., Chadwick, J. *Documents in Mycenaean Greek*, Cambridge, 1973.

³⁰ Plg. tarminius gudobelės (*ОхуасанѠа et моногуна*) pavadinimus *барáк*, *ебарашник* arba tokius žodžius kaip *еберзítъ*, *еборзítъ*, *еберзá* рар. (*Словарь русских народных говоров*, Ленинград, 1972). Apie gudobelę kaip vaisingumo simbolį ir jos kultą, be žinomo Frazerio veikalo, žr.: Снесарев, Г. П. *Реликты домусульманских верований у узбеков Хозерма*, Москва 1969, 201, 202. Ta pati šaknis įžvelgiama ir Poseidono varde, žr.: Scott Littleton, C. Poseidon as a Reflex of the Indo-European Source of Waters' God. – *The Journal of Indo-European Studies* I, 1973, 423–440 (iš ide. *dā-„tekantis vanduo“). Antrasis žodžio *еб-ерзá* dėmuo giminiškas su hetitų *arki*, vartojamu kartu su augaline vaisingumo simbolika: Watkins, C. *Indo-European Studies* II, Cambridge, 1975, 508, 518.

sūnūs virsta septyniais Jenisėjaus slenksčiais. Ir šių septynių slenksčių atsiradimas siejamas su Chošedėm persekiojimo etapais, o persekiojo ją pirmasis kultūrinis herojus Al'ba, savo funkcijomis prilygstantis Dievo Kalveliui. Gelbėdamasi nuo persekiojimo Chošedėm bėga Jenisiejumi žemyn prie jūros ir pasislepia saloje; plg. tą patį motyvą su Popeliu, pasislėpusiu saloje. Būdingas ir kito motyvo tipologinis panašumas, siejantis Popelį su piktu moteriškuoju personažu ketų bei kitų Sibiro tautų mitologijose, – būtent pelių vaidmuo siejamas su pikto pradū³¹. Popelio vardo etimologija leidžia lenkų legendą palyginti su Sibire plačiai paplitusia mitologema apie kenksmingų vabzdžių kilmę iš laužo, kuriame herojus sudegina piktą moteriškąjį personažą, ant pelenų arba žiežirbų. Panašaus varianto esama ir pasakoje iš Charkovo gubernijos: Baba Jaga, kalvių įkinkyta į arklą, pasiekusi jūrą tol gėrė vandenį, kol sprogo, o jai sproguš, iš jos pasipylė „visokios bjaurybės“: gyvatės, rupūžės, driežai, vorai, kirminai ir „visokie tokie“.

Ketų mito detalė, kurioje Chošedėm (ketiškas Babos Jagos atitikmuo) arba kurio nors iš jos bendrininkų krauju paaiškinamas raudonas Jenisėjaus vandens ties Asinovų slenksčiais atspalvis, sutampa su tokia pat detalė iš irokėzų-huronų dualistinio mito apie tai, kaip Iosketa persekiojo savo dvynį, piktojo prado atstovą Taviskaroną³². Taviskaronas sukūrė slenksčius ir rėvas, be to, jam sprunkant

³¹ Plg., pavyzdžiui, ketų tekstą apie Kolbasom: Дульзон А. П. *Кетские сказки*, Томск, 1966, tekstas Nr. 18, 50–57. Iš europinių paralelių, be jau Potebnios minėtų sąsajų su Baba Jaga, plg. baltiškąsias (lietuvų pasakas apie vaikus miško trobelėje) ir balkaniškąsias (ypač analogiškas rumunų) pasakas.

³² Tipologinis ukrainiečių (ir senesnio bendro visiems rytų slavams) mito palyginimas su kitomis dualistinėmis schemomis leidžia tikėtis, kad ir seniausio slavų mito prototipo dvyniai galėjo būti supriešinti: vienas iš jų persekiojo kitą kaip atliekantį Slibino funkciją; plg. ir galimą šios senos schemos atspindį AT 301 tipo pasakose, kur pagrindiniam herojui gali būti priešinami kiti jo broliai karžygiai.

į požemio karalystę, buvo sužeistas, o kiekvienas jo kraujo lašas virto titnagu. Tai galima palyginti su rusų bylinų aiškinimu Dunojų esant to paties vardo herojaus kraują³³.

Rytų slavų tautosakos Dunojų galima būtų susieti su kuria nors iš Pietų Rusijos upių, įtekančių į Juodąją jūrą ir pavadinime turinčių dėmenį *Dun-*, be to, neatmestina, kad upėvardžių su šia šaknimi paplitimas gali būti susijęs su nuosekliu šio pavadinimo perkėlimu stambiausiai konkrečios teritorijos upei, palengva slenkantis iš rytų į vakarus, o šio slinkimo atskirus etapus kaip tik gali atspindėti skirtingi upių pavadinimų fonetiniai pavidalai.

Pietų Rusijos upėvardžiai išties gali būti siejami su atitinkamu iranėnišku „upę“ žyminčiu žodžiu, nes iranėnų gentys šioje teritorijoje liudytos istoriškai³⁴, tačiau kur kas sunkiau paaiškinti baltiškuosius to paties tipo vandenvardžius, plg. gausius tokius lietuviškus pavadinimus kaip *Dunājus*, *Dunōjus*³⁵, taip pat apeliatyvą *dunōjus* „didelis vanduo“, latvių *Dunajs*, *Dunava*³⁶. Plg. su sen. rusų *Дъньпръ* ypatingą reikšmę turi lietuvių *Duneprelis*. Šių baltiškų pavadinimų sutapimas su slaviškaisiais, skiriantis denotatams, iki šiol neatkreipęs reikiamo tyrinėtojų

³³ Соколова, В. К. Типы восточнославянских топонимических преданий. – *Славянский фольклор*, 1972, 207. Plg.: Климчук, Ф. Д., Шепелевич, В. В. „Дунай“ в традиционном фольклоре двух деревень Надъяседья. – *Этногенез белорусов: Тезисы докладов*, Минск, 1973, 211–214 (урач plg. Dunojų kaip upe tekančią žmogaus kraują).

³⁴ Apie Pietų Rusijos bei Kubanės upėvardžių iranėnų etimologijas žr.: Абаев, В. Н. *Осетинский язык и фольклор*. – I. Москва–Ленинград, 1949, 162; Абаев, В. Н. *Историко-этимологический словарь осетинского языка I*. Москва–Ленинград, 1958, 367; ten pat žr. apie osetinų *Donbettyr*. Europos vakariniam pakrašty plg. airišką upėvardį *Donwy* (iš *danuǰia).

³⁵ *Lietuvos TSR upių ir ežerų vardynas*, Vilnius, 1963, 36.

³⁶ Endzelīns, J. *Latvijas PSR vietvārdi I/1*, Rīgā, 1956, 238.

dėmesio, yra viena iš tų mįslių, kurių įminimas gali nušviesti visos šios teritorijos ankstyvąją etninę istoriją. Iš iranėnų duomenų, ypač reikšmingų mitinei geografiškai, greta minėto avestos *Dānu* palyginimui su slaviškaisiais itin įdomus yra osetinų *Donbettyr* „mitinė vandenu būtybė, vandenu karalystės valdovas“ (iš *don* „vanduo, upė“ + Petro vardas); plg. rusų vyrišką personažą, vardu *Дон Иванович* „Donas Ivanychius [=Jonaitis]“, skirtingai nuo moteriškojo, vardu *Непра Королевича* „Непра Karalaitė“. Juolab kad didelės upės vaizdavimas kaip mitinio personažo arba kaip paaiškinamojo mito temos turi tipologinių paralelių ir toli už nurodytų tradicijų ribų, plg. mitus apie Nilą, apie Gangą (ir Jamuną) ir t. t. Kai kurie iš šių mitų susiję su upių poromis (ypač Tarpupio civilizacijose), ir tai atspindi dualistinis mito pobūdis (plg. tokią galimybę – pirmiausia iranėnams, o vėliau, galimas daiktas, ir slavams, – kalbant apie Dono ir Dnepro, Dnepro ir Dnestro, Dnestro ir Dunojaus bei kt. poras).

Dnepro slenksčių paaiškinimą remiantis dualistiniu mitu patvirtina ir legenda apie du milžiniškus akmenis abipus Dnepro, susietus su dviejų karžygių kova, pasibaigusia kairiame krante buvusio karžygio pralaimėjimu. Minėtoje pasakoje apie Nikitą Odminį panašiu būdu pasakojama apie herojaus kovą su slibinu: „Neužmušk manęs mirtinai! – sako jam slibinas. – Stipresnių už mudu pasauly nėra; pasidalysim visą žemę ir visą pasaulį po lygiai: tau teks viena pusė, o man kita“. Odminys pajungia slibiną į arklą ir išvaro vagą nuo Kijevo ligi *моря Кастрийского* (Kastrijos jūros). „Na, – sako slibinas, – dabar mes visą žemę pasidalijom! Žemę pasidalijom, – pratarė Nikita, – dalykimės jūrą!“ Šioje pasakoje išvartyta vaga atstoja Dnepro vagą ir drauge Slibino pylimą kituose minėtuose tekstuose.

Mito apie Dnepro slenksčių kilmę herojaus nugalėtas Slibinas minėtuose ukrainiečių variantuose susiejamas su Kijevu. Su Kijevu, jo kalvomis bei olomis

vėlesnėje tradicijoje siejami ir pasakojimai apie ten gyvenančius slibiną ar slibinus, plg. bylinas, kur kiekvienas iš pagrindinių karžygių pasirodo kaip slibino nugalėtojas. Pagarsėjusią metraščių žinią apie tris brolius, įkūrusius Kijevą, galima laikyti perprasmintu senesniu mitu apie slibino ar trijų slibinų nugalėjimą ant trijų kalvų, plg. paraleles mite, girdėtame Olearijaus Volgos žemupy XVII amžiuje: „Kai kas porina, esą kalnas pavadintas pagal čia gyvenusį antgamtiškai didelį slibiną, padariusį daug žalos ir galiausiai narsaus didvyrio sukapotą į tris gabalus, kurie po to bematant pavirtę akmenimis. Sako, ant kalno iš tikrųjų galima išvysti tris didelius pailgus akmenis...“³⁷.

Tokia siužeto schema galėtų paaiškinti vyriausio brolio Kijo vardą. Sen. rusų *Кий*, matyt, yra kilęs iš *Kījъ, veiksmazodžio šaknies **kov-* „kauti, kaustyti, kalti (rusų *ковать*)“ vedinio, pagrindine reikšme „vėzdas, kuoka, kūjis“³⁸ (kaip semantinę paralelę plg. kitus tos pat šaknies vedinius, pavyzdžiui, aukšt. lužitėnų *kuzłoprut* „stebuklinga lazda“). Tokia vardo *Кий* semantinė motyvacija susieja jo turėtoją tiek su ukrainiečių sakmių Dievo Kalveliu, tiek su pagrindinio mito Griausmavaldžiu, kurio ginklas visose indoeuropiečių tradicijose buvo kūjis. Seniausios Kijevo miesto pavadinimo formos – sen. rusų *Киевъ*, jo perteikimas arabų (*Kūyāba*, *Киуава*, *Кхуиав*, *Kūjafhan*) ir bizantiškuose (*Κιοάβα*, *Κιαβον*, *Κιόβα*) šaltiniuose – paremia prielaidą seniausiajį miesto vardą buvus padarytą iš kamieno **kīj-*. Tą patį kamieną Kijevo vardą aiškindamas pagrindu ima S. Rospondas³⁹, nors yra linkęs sieti jį

³⁷ Олеарий, Адам. *Описание путешествия в Московию и через Московию в Персию и обратно*, Санкт-Петербург, 1906, 79.

³⁸ Plg. rusų žodžiu *кий* pavadinamą karžygio kuoką (penkiasdešimties rūdų *кий*, aštuoniasdešimties rūdų *кий* ir t. t.), žr.: Шейн, П. В. *Мн. веик.*, Nr. 45.

³⁹ Роспонд, Ц. *Значение древнерусской ономастики для истории (к этимологии топонима Киев)*. – *Вопросы языкознания* 1, 1968, 103–110.

su fiziografiniu terminu *kujava* (lenkų dial. – „smėlio kalva“)⁴⁰, plg. *kuj*, *kuj*a „viesulas“, *kujac* „kelti triksmą, ošti“, kroatų, slovėnų *kujati*, ukrainiečių *куюти*; čia galima būtų pridurti ir ukrainiečių *кўява* „stati kalva“, „mažai žinomas kraštas“, „tolima gyvenvietė“, „sena bakūžė“). Mitologinės interpretacijos požiūriu, šių dviejų aiškinimų negalima laikyti nesuderinamais, kaip ir kai kurių kitų šiame darbe apžvelgtų terminų, įtrauktų į mito siužetą. Antrojo brolio vardą Ščekas, *Щек*, ir kalvos, ant kurios jis gyveno, pavadinimą Ščekavica, *Щекавица* (*Скавица*, *Скавика*) galima būtų kildinti iš šaknies *Skek-(*)*Skok*-) ar *Skik-vienos kurios atmainos (plg. *Скавица* iš *Skikavika). Dėl semantikos, plg. įvairių slavų kalbų kamienų, giminių su rusų *скок* „šuo liavimas, strykčiojimas“, reikšmes „krioklys, vandens slenkstis“, taip pat rusų *щeka* kaip staus skardžio, sudarančio upės krantą, pavadinimą ir šios šaknies žodžių (*скочить*, *щекотать* bei kt.) vartojimą slavų epinėse formulėse, susijusiose su personažais, vienaip ar kitaip tęsiančiais pagrindinio mito personažų veiklą.

Neatmestina, kad svetimo etninio elemento Ščekavicai priskyrimą jau anksčiau istorijos periodu galima interpretuoti kaip pirmą pradžio neigiamą šios vietos vertinimą (galimas daiktas, dėl sąsajų su slibinišku pradū) tąsą, plg. analogišką brolių ar „klajojančių karžygių“ funkciją aukščiau išnagrinėto tipo pasakoje, kur jie gali būti vertinami ir neigiamai (esant galimybei juos susieti etimologiškai per jų vardų vidinę formą, plg. *Щек* – *Горыня*, pažodžiui „Kalnietis, Kalniškis“ : *Щековица* – kalno pavadinimas).

Trečiojo brolio vardą *Хорув* ir jo kalno pavadinimą *Хоревица* įtikimiausia aiškinti iranėniška kilme. Plg. avestos *haraiva*, sen. persų *haraiva* kaip Arianos srities

⁴⁰ Plg. *kujava* „žole, meldais apaugusi vieta“ (Moszyński, K. *Uwagi o słowiańskiej terminologii topograficznej, oparte przeważnie na materiale białorusko-poleskim*. Lwów–Warszawa, 1921, p. 14).

vietovardį, taip pat avestos *harā*, *hara(i)ti* „kalnas“. Iranėniška etimologija kitų to pat laikotarpio ir tos pat teritorijos iranizmų (tarp jų toponimų bei etnonimų, plg. *хорваты* „kroatai“) fone neturi stebinti. Tokiu atveju galima būtų kelti klausimą ir apie armėnų vieno iš trijų brolių, įkūrusių tris miestus, vardo *Норған* iranėnišką kilmę. O atsižvelgus į armėnų legendos pirmojo (vyriausio) brolio vardą *Куар* (kuriame *Ku*-sietinas su *Kū-varde *Кый*), du iš trijų vardų armėnų legendoje ir rusų metraščio padavime tampa įmanoma palyginti (apie ką daug yra rašęs Maras⁴¹) tiesiog fonetiškai, o trečiojo (viduriniojo) – semantiškai. Pastaruoju metu verta vėl sugrįžti prie abiejų legendų lyginamosios analizės, nes išryškėja kai kurios anksčiau nepastebėtos atskiros paralelės.

Be to, slavų–armėnų palyginimai dabar gali būti įtraukti į kur kas platesnį slavų–iranėnų ir slavų–Kaukazo paralelių kontekstą, plg. įtartinais artimus tipologiškai panašaus mito herojų vardus – gruzinų *Kopala* ir jo brolių *Pirkušį*, savo funkcijomis artimus tokiems slavų mitiniams personažams kaip *Kupala* (ką pastebėjo jau Maras) ir *Perunas* (plg. *Перушице*), lietuvių *Perkūnas* bei kt.

⁴¹ Март, Н. Я. Книжный ж легенды об основании Куара в Армении и Киева на Руси. – *Известия РАИМК* III, 1925, 257–287 (iš ten ir žemiau pateikiamas Zenobo Glako teksto vertimas); Март, Н. Я. *Избранные работы* V. – Москва–Ленинград, 1933; Погдин, А. Л. *Byzantinoslavica* VII, 146 ir t.; Каргер, М. К. Дофеодалный период истории Киева по археологическим данным. – *Краткие сообщения о докладах и полевых исследованиях Института истории материальной культуры* I, 1939; Каргер, М. К. *Древний Киев* I, Москва–Ленинград, 1958, 14, 63–65 ir kt.; Jakobson, R. While reading Vasmer's dictionary, *Selected Writings* II, The Hague–Paris, 1971, 646. Taip pat plg. apie seniausias gyvenvietes Kijevo vietoje: Шовкопляс, А. М. Древнейшие славяне на территории Киева. – *Этногенез белорусов...*, 40–43. *Kopala* gretinimo su *Kupala*, kurį atliko Maras tame pačiame darbe, o paskui perėmė Džavachišvilis ir Karstas, kritiką žr.: Charachidzé, G. *Le système religieux de la Géorge païenne*, Paris, 1968, 340–341 (ten pat išsamūs duomenys apie *Kopala* ir *Pirkušį*).

Armėnų padavimo svarbiausią dalį Zenonas Glakas (apie VII amžių) perteikė tokio pavidalo: „...vainikuotasis užmušė abudu brolius, nežinau, dėl ko, ir perdavė valdžią trims jų sūnums – Kuarui, Meltėjui ir Choreanui; o Kuaras įkūrė Kuarų miestą, ir jis buvo pavadintas, pagal jo vardą, Kuarais; o Meltėjas įkūrė miestą tame lauke ir pavadino jį Meltėju; o Choreanas įkūrė miestą Palunės srityje ir pavadino jį vardu Choreanas. O po kurio laiko, pasitarę (tarpusavy) Kuaras, Meltėjas ir Choreanas įkopė į Karkėjo kalną ir rado ten puikią vietą, nepaprasto (oro) grynumo, erdvią medžioti bei vėsią, vešlią žolės ir medžių, ir įkūrė jie ten gyvenvietę, ir pastatė du stabus...“

Apie slavų legendą galima spręsti iš Lavrentijaus metraščio žinios: „O polianai tais laikais gyveno atskirai ir savo gimines valdė patys; nes ir ligi tų brolių jau buvo polianai, ir gyveno jų giminės kiekviena savo žemėje, ir kiekviena valdė pati save. Ir buvo trys broliai: vienas vardu Kijas (*Кий*), kitas Ščekas (*Щекъ*) ir trečias Chorivas (*Хоривъ*), o sesuo jų buvo Lybedė (*Либедь*). Kijas gyveno ant kalno, kur šiandien Boričevo įvažiavimas, o Ščekas gyveno ant kalno, šiandien vadinamo Ščekovica, o Chorivas gyveno ant trečio kalno, pagal jį pavadinto Chorivica. Ir įkūrė miestą vyriausiojo brolio vardu, ir pavadino jį Kijevu. Aplink miestą stovėjo didi giria ir pušynas, kuriame jie medžiojo žvėris. Buvo jie išmintingi ir protingi vyrai, vadinosi polianais, ir nuo jų Kijeve polianai iki šiol“.

Sesers vardas *Либедь*, atsižvelgiant į motyvaciją pagal kraštovaizdį (plg. „Mergelės kalną“, *Девичья-гора*⁴², ties upe *Либедь*) ir sąlygą, jog tai ne germanizmas, gal-

⁴² Esant galimybei palyginti trijų brolių ir sesers motyvą metraštyje su tautosakos siužetu, kuriame veikia trys broliai ir sesuo, galima atkreipti dėmesį į šio tipo pasakų veikėją mergele karžygę, vardu Baltoji Gulbė, *Белая Лебедь* (Афанасьев, Nr. 174), fonetiškai palyginamam su *Либедь* (galbūt pastarąjį perprasminus pagal pasakų motyvą apie karžygės pasivertimą

būt sietinas su slavų šaknimi *līb- (plg. rusų *лыбонь* (viršutinė gyvūno kaktos dalis)), atspindima galvos dalies (*lʲbbʲ, лоб (kakta) ir t. t.) bei reljefo iškilumo (kalva, įkalnė ir t. t., plg. rusų *взлобок* (kalnagūbris, gūbrys) ir t. t.) pavadinimų.

Kalvos, metraštyje siejamos su Kijo vardu, pavadinimas Boričevo įvažiavimas (*оувозъ Боричевъ*), palygintinas su senuoju balkaniškuoju, tarkim, makedoniškuoju kalno pavadinimu⁴³, giminišku su slavų *gora (kalnas).

Perteiktajame armėnų padavime apie tris brolius minimas kalnas, vardu *Qarqe*, kuri galima palyginti su antikiniu miesto ir upės Dnepro žemupy pavadinimu *Καρκινίτις*⁴⁴. Kartu šie pavadinimai primena gausius šaknies *kark-pavadinimus, susijusius su pagrindiniu mitu.

Ši šaknis, be visa ko kita, vaidina ypatingą vaidmenį padavime apie kitą reikšmingą seną slavų gyvenvietę – Krokuvą. Drauge su šia šaknimi tame pat padavime pasirodo ir šaknis *uel-, sutampanti su pagrindinio mito herojaus priešininko

paukščiu). Trijų brolių – trijų giminių pradininkų slavų tradicijose simbolinė reikšmė gali būti įdomi ir trijų spalvų simbolika Baltosios, Juodosios ir Raudonosios Rusios pavadinimuose, žr. detalų aptarimą: Mańczak, W. Biała, czarna I czerwona Ruś. – *International Journal of Slavic Linguistics and Poetics*, XIX, 1975, Nr. 2, 31–40; plg. apie pasaulio šalių simbolių žymėjimą spalvomis: Reichenkron, G. *Historische Latein–Altromanische Grammatik I*, Wiesbaden, 1965, 345; Тэрнер, В. У. Проблема цветной классификации в примитивных культурах (на материале ритуала ндембу). – *Семиотика и искусствоведение*, Москва, 1972, 73; Dumézil, G. *La religion romaine archaïque*, Paris, 1966, 413, 534; Иванов, В. В. Заметки о типологическом и сравнительно-историческом исследовании римской и индоевропейской мифологии. – *Труды по знаковым системам IV*, Тарту, 1969, 70.

⁴³ Galima ilyriška kilmė: Krahe, H. *Die Sprache der Illyrier I: Die Quellen*, Wiesbaden, 1955, 74, 82, 97.

⁴⁴ Plg.: Браун, Ф. Пазыскания в области готто-славянских отношений, I: Готы и их соседи до V века. Первый период: готы на Висле. – *Сборник Отделения русского языка и словесности*, LXIV, Санкт-Петербург, 1899, Nr. 12, 219–220.

vardu ir spėjamu pylimo *Змеев вал* bei Dnepro slenksčio *Βουλνηπάχ* pavadinimų kamienu, jau gretintu su Krokuvos vietovardžiu *Wawel* (sen. lenkų *Wąwel*)⁴⁵. Šaknis *wel-* žodyje *Wa-wel*, sudarytame, kaip buvo išaiškinta, su priešdėliu *wa-* (plg. apeliatyvus *wąwel*, *wąwóz* (tarpekliis)), sietina su Griausmavaldžio priešininko vardu (plg. Velesą ir pan.)⁴⁶. Šią prielaidą galbūt patvirtintų senovinis padavimas apie legendinį Krakų (plg. su juo siejamą kalvą *Kopiec Krakusa*), kuris ant kalno, vardu *Wawel*, pastatęs pilį ir užmušęs slibiną, gyvenusį tame kalne ir rijusį žmones bei galvijus (*Tunc habitasse draco jertur sub rupe Vaveli*, XVI amžius). Pagrindinių Krokuvos objektų topografija (*Kopiec Krakusa*, *Kopiec Wandy*, *Wawel*, dar plg. *Skatki krakowskie*, *smok wawelski*) tarsi kartoja tą pačią schemą, kaip ir Kijevo sumitologinta topografija. Remiantis tokiais panašumais ir bendra pagrindinio mito schema, galima daryti prielaidą, jog *Krakus* yra viena iš slibino nugalėtojo apraiškų. Tokią prielaidą remia tos pat šaknies vietovardžiai, visų pirma – arabų geografo Al-Idrīsī'o minimas Karpatų kalnų pavadinimas *K(a)r(a)k(u)*, t. y. „Krakaus kalnai“⁴⁷.

Arabiška lytis *K(a)r(a)k(u)* siejasi tiek su Krakaus bei Krokuvos (*Kraków*) vardais, tiek ir su kai kuriais ritualiniais žodžiais: šokio pavadinimu *krakowiak*⁴⁸, tuo pat žodžiu vadinamu vestuvėse veikiančiu berniuku (dar plg. kreivą lazda, vadi-

⁴⁵ Роспонд, С. Структура и стратификация древнерусских топонимов. – *Восточнославянская ономастика*, Москва, 1972, 11.

⁴⁶ Taszycki, W. Historia I znaczenie nazwy Wawel. – *Onomastica* I, 1995. Šaknies **uel-* ryšys su kalvio motyvu, apie kurį kalbėta aukščiau, matyti iš kalvių vardų skandinavų sagose bei dainose, būtent *Weland*, *Völundr*, žr.: Kabell, A. Wieland. *Beiträge zur Namenforschung* IX, 1974, 102–114.

⁴⁷ Lewicki, T. *Polska I kraje sąsiednie w úwietle «Księgi Rogera» geografą arabskiego z XII w. Al-Idrīsī'ego* I, Kraków, 1945, 135 ir kt.

⁴⁸ Ryšium su aukščiau minėtu Ščeku (*skokъ*) plg. *skakati* „šokti“, *skok* „šokis“.

namą *krakuła, krakulica, karkulica*), taip pat su slovakų dainos *Na Jura* formule *na Krakowskom poli* „Krokuvos, arba Krakaus, lauke“⁴⁹:

Vidzeli, vidzeli

Na krakowskom poli

Stádo koní honí.

Panašių į šią formulių esama rusų mįslėse (*Ha поле Титенском* (Titėnų, Tito, arba Titėno, lauke), *Ha поле Орлынском* (Orlynų, Orlyno, Orlo, arba Erelio lauke)), taip pat plg. *Ha горе Волынской* (Ant Volynės, Volyno, arba Volo, kalno), *Ha горе Горынской* (Ant Goryno, Goro, arba Kalnų kalno), nekalbant apie tokius įvaizdžius kaip *карколист* (karkalapis), *дуб корьков* (korkus, korkusis (Korkaus?) ažuolas), *дуб Прокурон* (ażuolas Prokuronas) (plg. sen. anglų *hearg* „stabas“ – iš *karkus „ażuolas“).

Analogiški santykiai gali kartotis ir kitose teritorijose, tiek slavų, tiek ir baltų.

Priešpriešos, kaip tarp kalno ir lomos Kijeve, tarp Krokuvos kalno ir Vavelio šulinio Krokuvoje, gali pasikartoti ir kitur slavų teritorijose. Pažymėtina, jog du Karpatams itin artimi arealai – Podolė (pažodžiui „loma“) ir Volynė pavadinti tokiu pat būdu, dar plg. *Wolin*, *Wleń* bei kitus panašius slaviškus vietovardžius. Baltų teritorijoje ypač įdomi gali pasirodyti pora susijusių tarpusavy toponimų iš Pietryčių Lietuvos – *Dieveniškės* ir *Krakūnai*. Šio santykio istoriniu pagrindu galėjo būti, tarkim, tokia schema kaip *Dievas Perkūnas : *Vel-inas*, ilgainiui perprasminta

⁴⁹ Melicherčik, A. *Slovenský folklór*, Bratislava, 1959, 93, Nr. 57. Reikšmingas ir tas legendos apie Krokuvą variantas, kuriame slibiną užmuša ne Krakus, o Šventas Jurgis, *Swęty Jerzy* (žr.: Kolberg, O. leidinyje *Lud*, XIX/21, Nr. 444, 91.

į *Dievas* : *Perkūnas* (kaip velnio pakaitalas) ir galiausiai *Dievas* : *Krakūnas, plg. lie. *krākas* „slibinas, pabaisa“ (perprasminus negatyviai); dar plg. lietuvių vandenvardžius *Krakinis*, *Krakinỹs*, *Krakilà*, *Krākežeris*, *Krākaovas*, *Krāklis* ir pan.

Svarbu pasiaiškinti „krakaus (Krokuvos?) ažuolo“ įvaizdį, išlikusį lenkų-lietuvių tradicijoje (*dąb krakowski*).

Minėti vietovardžiai, kaip senasis Karpatų pavadinimas, jei ne etimologiškai, tai bent jau pagal anagramą yra susiję su kitu pagrindinio mito herojaus, kartu ir jo atributo ažuolo pavadinimu – **perku-*; plg. galimybę panašiai aiškinti ir šaknį *karp-*, be Karpatų vardo, aptinkamą ir paplitusio Karpatuose skroblo pavadinime, baltų bei Balkanų areale žymimo šaknies **skrēb-* žodžiais⁵⁰; plg. šaknį *karp-* Viduržemio jūros srities etnonime, toponime bei teoforiniame varde: Mikėnų periodo graikų *ka-pa-ti-ya* (Piloso tekstuose), Homero *Κράπαδος* (sala ties Rodosu) ir pan.

Tęsiant Kijevo legendos palyginimą su Krokuvos, reikia pabrėžti trijų brolių – vienu atveju, įkūrusių Kijevo, kitu, padėjusių pamatus vakarų slavų ankstyvesiems valstybiniams junginiams – motyvų panašumą.

Be Krakų, būdingas ir kito įkūrėjo Liacho vardas, paprastai kildinamas iš praslavų *lęda*, *lędina* kaip tyrų, plėšinio, neįdirbtos, nors tinkamos žemdirbystei, žemės pavadinimo. Verta dėmesio tai, kad guraliai (Šiaurės Karpatų Lenkijos ribose gyventojai, plg. *Polska* (Lenkija) nuo *pole* (laukas) greta polianų gentivardžio, plg. *Laurentijaus metrašty* 862 metais apie polianus: *и начаста владѣть Польскою землею*) liachais vadina būtent lygumų lenkus. Trečiasis iš vakarų slavų brolių var-

⁵⁰ Friedrich, P. *Proto-Indo-European Trees*, Chicago, 1970, 100–102; plg. Jokl N. Zur Vorgeschichte des Albanischen und der Albaner. – *Wörter und Sachen* XII, 1929, 71–75.

dų, Čechas, ne tik fonetiškai, bet ir semantiškai koreliuoja su Liachu, nes mena skirtingo tipo ūkinį kraštovaizdį bei atitinkamą kultūros tipą⁵¹.

Gretimas Karpatams arealas, kuriame paplitęs tas pats mitas, apima Pabaltijį ir Baltarusiją, kurių vietovardžiuose bei asmenvardžiuose gausiai paliudyti įvairūs abiejų pagrindinių mitinio susirėmimo dalyvių vardai (nekalbant apie tiesioginius duomenis). Antai esama pagrindo manyti, jog tą pačią šaknį *Vel-*, žyminčią Griaustinio dievo priešininką, atspindi ir tokie upėvardžiai kaip *Velétupis* (plg. rytų slavų mitinius milžinus *Белет, Волом*), *Veliōnė, Vėlỹs, Veliuona, Vėliupėlis, Vėlių upėlis* ir pan. (plg. baltų mirusiųjų pasaulio dievo vardą, velionio bei atitinkamų švenčių pavadinimus), *Velniāravis, Vėlnežeris, Velniabalė, Vėlniadaubė, Vėlnio Gylė, Vėlnio upėlis, Velniupỹs, Velnỹnė* ir pan. (plg. Perkūno persekiojamą velnią). Atsižvelgiant į tai, kas pasakyta, taip pat į *Vilijos–Neries* (nuo *nerti*; ši šaknis hidronimijoje gerai paliudyta visame plote nuo Balkanų ligi Pabaltijo) sinonimiją, upėvardžiuose *Vilija, Vilnia (Vilnėlė)* bei paties *Vilniaus* pavadinime irgi galima įžiūrėti šio mito pėdsakus. Šiuos ir panašius pavadinimus šiuolaikinėje baltų teritorijoje į rytus pratęsia tokie vietovardžiai kaip *Велеса, Вилейка, Веленя, Веленка, Вельна, Велетовка* bei pan., kilme baltiškai, bet vėliau įtraukti į slavų hidronimijos sistemą; ir toliau ligi pat Šiaurės Rusijos vietovardžių, tokių kaip *Волосово, Вологов* (vienuolynas) bei pan. Apibrėžtose geografinėse ribose ir ieškotina ta sritis, kurioje susiformavo baltarusių etninis-kalbinis masyvas⁵², išsiskyręs iš ankstesnio baltų-slavų etninio-kalbinio komplekso. Bent kiek aiškesnis skirtumas tarp šių dviejų

⁵¹ Jakobson, R. Die Reimwörter, Čech-Lech. – *Selected Writings*, II: Word and Language, The Hague–Paris, 1971, 609. Kiek kitaip žr.: Rospond, S. Struktura pierwotnych etnonimów słowiańskich. – *Rocznik Slawistyczny*, XXIX/1, 1968, 22, 23 (*Lbstv Čbstv).

⁵² Iškalbinga, jog būtent čia itin gerai išliko pagrindinis mitas.

elementų (baltiškojo ir slaviškojo) minėtuose pavadinimuose išryškėjo palyginti vėlai.

Pagrindinio mito schemos pritaikymas Vilniui plaukia ne tik iš miesto bei upės, pagal kurią miestas buvo pavadintas, vardo analizės, bet ir iš anskyvųjų istorinių liudijimų. Jiems priskirtini, viena vertus, pusiau legendinis Strykowski kronikos pasakojimas apie Vilniaus įkūrimą – apie Gedimino, užmigusio ant Tauro (vėliau Pilies) kalno⁵³, sapną (geležinis vilkas ir t. t.), išaiškintą žynio Lizdeikos (iš lie. *līdzas*; plg. lenkų Popielį iš Gniezno, irgi iš *gnězdo „lizard“); o kita vertus, duomenys apie Girmanto XIII amžiaus antroje pusėje įkurtą Perkūno šventyklą Tauro (Pilies) kalno papėdėje ties Vilnios santaka su Vilija (Nerimi), t. y. vadinaujame Šventaragio slėnyje⁵⁴. Atsižvelgiant į jau pažymėtą tauro ryšį su Griausmavaldžiu, galima konstatuoti kamienų *Perkūn-* (*Taur-*), susietų su kalnu, ir *Vel-n-*, *Vil-n-*, susijusių su apačia bei vandeniu, bendrabūvį pirminiame Vilniaus kulto centre. Ir Lietuvos toponimikos duomenys, ir lietuvių liaudies etiologinės sakinės bei padavimai patvirtina tokią schemą pasikartojant ir kitose Lietuvos vietose; plg. kraštovaizdyje atsispindinčius milžinų arba velnio, raganos veiklos motyvus – supilti kalnai, užtventkos upės, upės atsiradimas iš milžinų kraujo, medžių rovimas,

⁵³ „Neilgai trukus išvyko didysis kunigaikštis Gediminas medžioti už keturių mylių nuo Trakų; ir randa ties Vilnios upe gražų kalną, ant kurio užtinka didžiulį žvėrį, taurą, ir užmuša jį ant to kalno, kuris ir dabar tebevadinamas Tauro kalnu“ (Lietuvos metraštinis 18: [žr. *Lietuvos metraštinis: Bychovco kronika*, Vilnius, 1971, 71; plg. *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, sudarė Norbertas Vėlius, II: XVI amžius, Vilnius, 2001, 382]).

⁵⁴ „Ir pasirinko didysis kunigaikštis Šventaragis labai gražią vietą girioje prie Neries upės (*реку Велью*), kur upė Vilnia (*Вилна*) įteka į Nerį (*Велью*)“ (Lietuvos metraštinis 12: [žr. *Lietuvos metraštinis: Bychovco kronika*, 60; *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai* II, p. 380]). Plg. *Šventa-ragis* : *Taura-ragė (> *Tauragė*).

akmenų atsiradimas, statybinė milžinų veikla, pilių bei gyvenviečių įkūrimas, pagoniškų apeigų, vietovardžių kilmė ir pan.⁵⁵

Su anksčiau minėtu kreivos lazdos (reikia manyti, ritualinės paskirties) motyvu ir mito dalyvio įvardijimu pagal jo įrankį ar pagrindinį atributą (*Кбу̯ – ку̯ū* „vėzdas, kuoka, kūjis“) dėmesį, žinoma, atkreipia ir pagrindinio Perkūno šventykloje atliekamų ritualų dalyvio – vyriausiojo žynio – vardas *kr̥vis*, *kr̥vė*, *kr̥vāitis* (plg. Krivio Krivaičio padėjėją žynę, vardu *kr̥vāitė*). Personažas šiuo vardu gerai žinomas ir prūsų tradicijoje. Su šiuo vardu tiesiogiai susijusi ir kreiva lazda *kr̥vė*, *kr̥vūlė*, buvusi pagrindiniu Krivio, o vėliau – kaimo seniūno atributu⁵⁶, jam kviečiant žmones į sueigą. Šiuo atveju dera priminti, jog tokio pobūdžio atributai (plg. skeptrą, tirsą bei pan.) paprastai yra senesnio „pasaulio medžio“ įvaizdžio transformacijos (pavyzdžiui, ažuolo: plg. *δυб корьков, карколумт, karkulica* ir pan. – lie. *kr̥vālė* ir pan.). Podraug visi minėti lietuvių žodžiai priklauso tai pat grupei kaip *kreīvas* „netiesus, pakrypęs, skersas, neteisingas, prastas, negeras“ (plg. *kreivarāgis* šalia *Šventarāgis*; taip pat *kreivašākis* ir t.t.), *kreivė*, *kreivkelis* „kreivas kelias, šunkelis, klystkelis“, *kreivulis* „kreivas medis“ ir t.t. Tokie žodžiai kaip *kr̥vis* reikšme „kreivas, sukrypęs žmogus ar daiktas“ (plg. *Krivis yra kreivas medis...*) bei „kairys“ (plg. senovės graikų mitinio karaliaus Lajo, pažodžiui „kairio“, motyvą) ir pan. tik dar patikimiau susieja išvardytuosius žodžius⁵⁷. Su šia šaknimi, ambivalentiška jau

⁵⁵ Žr.: Kerbelytė, B. *Lietuvių liaudies padavimų katalogas*, Vilnius, 1973.

⁵⁶ Plg. Būgą: „Ansi garsusis Crivės (*kr̥vės*) *baculum* buvusi *kr̥vūlė*“ (LKŽ VI, Vilnius, 1962, 661). *Krivūle* neabejotinai naudotasi buriant, apie ką galima spręsti ne tik iš tipologinių paralelių, bet ir iš kai kurių tiesioginių duomenų.

⁵⁷ Plg. vandenvardžius: *Krēivė*, *Kreīvežeris*, *Kreīvažeris*, *Kreivaiā*, *Kreivjys*, *Kreivóji*, *Kreīvonis*, *Kreivūtė*, *Kreivakiškis*, *Kreivakrañtis* ir pan.

pačioje lietuvių kalboje (ja žymimas, viena vertus, vyriausias žynys ir jo šventas atributas, kita vertus, – visa kas kreiva, neteisinga, neigiama), negalima apeiti ir jos vartojimo etnonimuose, kurie šiuo atveju atspindi ja pavadintos genties kontaktus su kaimynais. Plg. rytų slavų *krivičius* (kurių pavadinimas žinomas ir iš ankstyvųjų metraščių, ir iš Konstantino VII Purpurinio liudijimų: *Κριβιτσενοι, Κριβιτσοι*), taip pat latviškus rusų bei Rusijos pavadinimus tos pat šaknies žodžiais *krievis, krievisks, Krievija*⁵⁸. Reikšminga, jog sumitologintoje tradicijoje krivičių vardas sietas su šios genties pradininku, vardu *Krivъ*⁵⁹.

Apžvelgtieji mitologiniai vardai paliudyti iš esmės visoje senovės slavų ir baltų gyventoje teritorijoje, kaip „senosios Europos“ vandenvardžiai (Krahe’s prasme) žinomi visur nuo Skandinavijos ligi Italijos ir nuo Britų salų ligi Baltijos jūros⁶⁰. Kai kurių iš nagrinėtų vietovardžių perkėlimas gana akivaizdžiai atskleistas pačiuose ankstyvuosiuose šaltiniuose, plg. kad ir metraščio žinią apie Kijevecio įkūrimą: „...ir ėjo jis toliau, priėjo Dunojų, ir patiko jam vieta, ir pastatė pilaite (*градъкъ малъ*), ir norėjo apsigyventi su savo gimine“. Junginys *градъкъ малъ* šioje žinioje primena senus Naugardo tipo pavadinimus, kurių pirmasis dėmuo yra bendras europietiškas, kaip ir pats pavadinimų tipas (plg. graikų

⁵⁸ Plg. Ia. *krievis „kreivas“ (: lie. *kreivas*), žr.: Mülenbachs, K., Endzelīns, J. *Latviešu valodas vārdnīca* II, 285.

⁵⁹ Žr.: Perwolf, J. *Slavische Völkernamen*. – *Archiv für slavische Philologie*, 1885, VIII, 594 ir t. t. Plg. apie Edipo tėvą Lają.

⁶⁰ Schmid, W. P. *Alteuropäisch und Indogermanisch*, Wiesbaden, 1968. Taip pat plg. W. Porzigo nurodytąsias indų-iranėnų paraleles ir B. Rosenkranzo aptiktus to paties tipo vandenvardžius Mažonoje Azijoje. Palyginimui su archeologiniais duomenimis, numatytam dar Childo, dabar žr.: Piggott, S. *Chariots in the Caucasus and in China*. – *Antiquity* XLVIII, 1974, Nr. 189, 16–24.

Νεάπολις, galų *Noviodunum*⁶¹, analogiškus pavadinimus viduramžių tekstuose ir pan.), atspindintis būdingą indoeuropiečių gentims įsikūrimo naujose teritorijose pobūdį.

Taigi vieno ir to paties pagrindiniu mitu paremto scenarijaus perkėlimas, pritaikymas prie konkrečių vietos sąlygų, kaskart perprasminant ambivalentiškus mito dalyvių vardus, pastebimas visoje aptariamoje teritorijoje (skirtingai, regis, nuo kitų gretimų arealų). O tai pagrįstai galima laikyti dar vienu svarbiu žinių apie slavų etnogenezę bei ankstyvąją istoriją šaltiniu, nors jis ir gerokai mitologiškas bei reikalauja parengiamosios rekonstrukcijos.

Skelbta: Иванов, В. В., Топоров, В. Н. Мифологические географические названия как источник для реконструкции этногенеза и древнейшей истории славян. – *Вопросы этногенеза и этнической истории славян и восточных романцев: Методология и историография*, Москва: Наука, 1976, 109–128.

Iš rusų kalbos vertė D A I N I U S R A Z A U S K A S

⁶¹ Apie tirą **noćjo-* žr. Порциг, В. *Членение индоевропейской языковой области*, Москва, 1964, p. 300, dėl semantikos plg. 242, 89, ten pat ir apie indoeuropiečių genčių įsikūrimo naujose teritorijose pobūdį.